

STAVOVI OSUĐENIKA O USLOVIMA ŽIVOTA U ZATVORSKIM USTANOVAMA

prof. dr Sanja Radetić Lovrić, doc. dr Biljana Mirković, Dejan Matijević

Pregledni naučni rad

Sažetak

Inspiracija za rad i problem koji se radom oslovljava: Stavovi osuđenika o uslovima života u zatvorskim ustanovama determinišu integrisanost čovjeka u zatvorenički sistem, te mogu imati uticaja na efikasnost krivične sankcije, uspješnost tretmana, resocijalizaciju i reintegraciju osuđenika. Osnovni problem rada je ispitati stavove i mišljenja zatvorenika o stepenu zadovoljstva uslovima života u zatvorskoj ustanovi.

Cilj rada: Cilj rada je steći saznanja o poštovanju osnovnih, zakonom predviđenih uslova boravka u zatvorskim ustanovama sa gledišta samih osuđenika, te steći uvid u mogućnosti unapređenja programa tretmana i poštovanja ljudskih prava.

Metodologija: Za potrebe istraživanja konstruisan je Upitnik zadovoljstva osnovnim uslovima života u zatvorskim ustanovama - USBZ, koji ispituje stavove osuđenika u pogledu higijensko-prehrambenih uslova, poštovanja integriteta ličnosti, te uspostavljanja socijalnih veza i učešća u konvencionalnim aktivnostima. Skala sadrži 9 tvrdnji, a njena pouzdanost interne konzistencije iznosi .85. Istraživanje je sprovedeno na 140 osuđenika, muškog pola, prosječenog uzrasta 37.66 godina.

Ograničenja istraživanja: Konstruisan upitnik ispituje samo stavove o osnovnim uslovima života u zatvorima, te bi trebalo izvršiti modifikaciju proširivanjem na druge relevantne aspekte života u zatvoreničkom sistemu i uporediti ih sa vrstom počinjenog krivičnog djela i određenim dimenzijama ličnosti osuđenika. Istraživanje je vršeno na prigodnom uzorku.

Rezultati/generalni zaključak: Prema rezultatima istraživanja između 44.3% i 90% osuđenika je zadovoljno uslovima života u zatvorskim ustanovama, s tim da je najmanji broj ispitanika zadovoljno ostvarivanjem kontakata sa vanjskim svijetom i uslovima ishrane, a najveći broj interpersonalnim odnosima sa drugim osuđenicima i zatvorskim osobljem. Nisu pronađene razlike u zadovoljstvu uslovima života u zatvorskim ustanovama s obzirom na starost osuđenika, dužinu izrečene i izdržane krivične sankcije.

Opravdanost istraživanja: Uvid u stavove osuđenika o uslovima boravka u zatvorskim ustanovama se naslanja na osnovne ljudske potrebe, te je relevantno pitanje u oblasti poštovanja ljudskih prava i zahtjeva za čovječno postupanje prema osuđenicima.

Ključne riječi: uslovi života, zatvorska ustanova, osnovne ljudske potrebe, osuđenici

THE ATTITUDES OF THE CONVICTS TOWARDS THE LIVING CONDITIONS IN PRISONS

Scientific review

Summary

Inspiration to write the paper and the issue addressed by the paper: The attitudes of the convicts towards the living conditions in prisons determine the integrity of a person into the prison system, and may influence the efficiency of criminal sanctions, success of a treatment, resocialization and reintegration of the convicts. The main issue of the paper is to examine the attitudes and opinions of the convicts towards the degree of satisfaction with living conditions in prisons.

Paper goal: The goal of this paper is to find out to what extent the basic, legally prescribed living conditions in prisons are met from the point of view of the convicts themselves, and to gain an insight into the possibilities of improving the program of treatment and respect of the human rights.

Methodology: The Questionnaire referring to the satisfaction with basic living conditions in prisons – USZB, was created for the purpose of this survey, in order to examine the attitudes of the convicts regarding the hygienic and nutritional conditions, respect for the integrity of a personality, and the establishment of social relations and conventional activities. The scale contains 9 statements, and its internal consistency reliability is .85. The survey has been conducted on 140 male convicts, the average age of 37.66.

Survey restraints: The created Questionnaire examines only attitudes towards the basic living conditions in prisons, and it should be modified by extending it to other relevant life aspects within the prison system and then compare them to the type of the committed crime and specific dimensions of a convict's personality. The survey has been performed on a relevant sample.

Results/General conclusion: According to the results of the survey, between 44.3% and 90% of the convicts is satisfied with the living conditions in prisons, taken that the smallest percentage of respondents is satisfied with the way the contact with the outside world is achieved and the nutritional conditions, while the highest percentage of respondents is satisfied with the interpersonal relations with other convicts and the prison staff. There was no difference in the satisfaction with living conditions in prisons considering the age of the convicts or the length of the pronounced and served criminal sanction.

Justification of the survey: Insight into the attitudes of the convicts towards the living conditions in prisons relies on basic human needs, and it is a relevant issue in the field of respect for human rights and requirements for human treatment of the convicts.

Key words: living conditions, prison, basic human needs, convicts

Uvod

Prema Zakonu o izvršenju krivični sankcija u Republici Srpskoj (član 2., stav 1.) svrha izvršenja krivičnih sankcija je sprovođenje pravosnažnih i izvršnih sudskih odluka, zaštita društva od vršenja krivičnih djela i izdvajanje učinilaca krivičnih djela iz društvene sredine, u cilju njihovog prevaspitanja, liječenja i osposobljavanja za život na slobodi, u skladu sa zakonom i društvenim normama. Slična svrha kazne propisana je i Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, prema kojoj je svrha kazne zatvora da osuđene osobe tokom izdržavanja kazne, kroz sistem savremenih odgojnih mjera, usvoje društveno prihvatljive vrijednosti u cilju lakšeg uključivanja u uslove života na slobodi i da se ponašaju u skladu sa zakonom i ispunjavaju dužnosti građanina (član 10.). Da bi kazna zatvora ispunila svoju svrhu potrebno je da osnovni uslovi boravka u zatvoreničkom sistemu omogućavaju provođenje mjera kojima se vrši resocijalizacija zatvorenika i reintegracija u život na slobodi.

Uslovi života u zatvorskim ustanovama određeni su međunarodnim i domaćim aktima.¹ Svi propisi u tom polju, usmjereni su ka poštovanju Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima, osiguranju čovječnog postupanja i poštovanju integriteta ličnosti. Između ostalog, takvi akti određuju i pitanja održavanja higijene u zatvorskim prostorijama, adekvatnu ishranu, zdravstvenu zaštitu, odnos prema radu, učešće u konvencionalnim aktivnostima i drugo. U Bosni i Hercegovini su formirane komisije, kako na državnom, tako i na entitetskom nivou, koje su nezavisne u svom djelovanju ili pod nadležnošću parlamenata i ministarstava pravde, a čiji je zadatak da prate uslove boravka u zatvorima, te predlažu preporuke za njihovo poboljšanje.²

Nepobitna je istina da su se od postojanja ljudskih zajednica, kršila pravila i za njih se kažnjavalo. Tako je danas, a tako će, vjerovatno biti i u budućnosti. Na pitanje: "Zašto ljudi krše norme, kada su manje ili više svjesni mogućnosti da će zbog protivzakonskog postupanja odgovarati određenom sankcijom?" nema jednoznačnog, opšteprihvaćenog odgovora. Ono predstavlja vječitu filozofsku dilemu. Međutim, značajno su napredovala saznanja o funkciji kazne. Načini kažnjavanja, uslovi života u zatvorima i pristup društva prema zatvorenicima bitno je izmjenjen kroz evoluciju ljudske civilizacije.

Napredak u poboljšanju uslova boravka u zatvorima u Bosni i Hercegovini, u poslednjih dvadesetak godina je evidentan, slažu se mnogi zaduženi za praćenje tog društvenog

---

¹ Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, Službeni glasnik BiH, Br. 6/99; Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 22/16; Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, 2017; Zakon o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 12/10; Basic Principles for the Treatment of Prisoners, UN Doc. A/RES/45/49 (1990); Evropska konvencija o sprečavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT, 2002); Zbirka međunarodnih propisa o izvršavanju zatvorske sankcije (2010).

² Kao naprimjer Nezavisna komisija za praćenje uslova boravka u zavodima, postupanje i poštivanje ljudskih prava lica nad kojima se izvršavaju krivične sankcije i druge mjere koje je izrekao u krivičnom postupku Sud Bosne i Hercegovine, strani sudovi za djela predviđena krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine ili međunarodnim ugovorom čiji je potpisnik Bosna i Hercegovina ili drugi sud u skladu sa zakonom Bosne i Hercegovine

pitanja, ali nedovoljan da bi ostvario sve međunarodne standarde, naglašeno je i u Izvještaj institucija sektora pravde u Bosni i Hercegovini o provođenju Akcionog plana strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini za period januar-juni 2013. godine. Razlozi tome uglavnom se vežu za nedovoljne finansijsko-političke podsticaje, a manje za spremnost i volju za promjenom. Međutim, još uvijek je osjetno prisutna stigmatizacija osuđenika i podržavanje socijalnih stavova da onima koji su sa pravom lišeni slobode ne treba obezbjediti naročite, a kamoli sve potrebne osnovne uslove života. Održavanje takvih stavova udaljava od postizanja svrhe izdržavane krivične sankcije, povećava rizik od recidivizma i približava stavovima nehumanog postupanja, jer umanjuje šanse za korekciju ponašanja i primjenu mjera prevaspitanja.

Danas, u doba savremenog razvoja nauke i nastojanja prakse da prati naučna saznanja obratila se značajna pažnja upravo na pitanje humanizacije pristupa zatvorencima. Zatvorenici imaju pravo na čovječno postupanje, pravo na informisanje, pravo na religiju, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na osnovne uslove života, pravo na obrazovanje i pravo na rad i prava stečena po osnovu rada. Zakoni o izvršenju krivičnih sankcija kako na državnom, tako i na entitetskim nivoima Bosne i Hercegovine, iako nisu međusobno usaglašeni (po pitanju krivičnih sankcija i sigurnosnih mjera), određuju se prema navedenim pravima osuđenika. Tako se zakonskim aktima primjereno obratila pažnja, između ostalih, i na pitanja ishrane, higijenskih uslova, zdravstvene zaštite, sigurnosti, kretanja i ostvarivanja socijalnih kontakata u vrijeme izvršenja kazne zatvora. Na taj način se u zakon ugrađuje pitanje zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba i podržava humanistički pristup čovjeku u zatvoreničkom sistemu.

Zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba u zatvorskim uslovima života

Dolazak u zatvor, bez obzira da li se radi o prvom ili ponovljenom izdržavanju kazne zatvora za čovjeka predstavlja stresno životno iskustvo. Zatvor podrazumjeva prekid slobode, izolaciju od ostatka društvene zajednice, marginalizaciju, stigmatizaciju, odvojenost od porodice, prijatelja i mnogih dosadašnjih životnih navika. Od zatvorenika se očekuje da poštuje formalna pravila sistema, da ih u kratkom vremenskom roku prihvati i da ih poštuje svo vrijeme izdržavanja zatvorske kazne. S druge strane, zatvorenik se treba adaptirati i na neformalna zatvorska pravila uvriježena u zatvoreničkim sredinama, a najčešće nametnuta od strane samih zatvorenika. Nerijetko, neformalna pravila su u suprotnosti formalnim, a od zatvorenika se očekuje da i njih prihvati i poštuje. Koliko će pojedinac uspjeti u tome, zavisi prvenstveno od njegove ličnosti, sposobnosti adaptacije na takvu sredinu, ali i od organizacije i uslova same zatvorske sredine. Brža i lakša adaptacija ličnosti zatvorenika na uslove života u zatvoru, olakšava rehabilitaciju, ali i suprotno, obezbjeđeni optimalni uslovi boravka u zatvoru mogu doprinijeti boljoj adaptaciji na zatvorsku sredinu. O tome govori i obimna studija Radovanovića objavljena pod nazivom „Čovjek i zatvor“ (1992), kao i druge empirijske studije (Andersen, 2004; Crewe, Liebling & Hulley, 2011; Elger, 2009, Gallant, Sherry & Nicholson, 2015). Mišljenja samo da razmatranje pitanja uslova boravka u zatvorima, neodvojivo, treba da se veže za pitanje zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba. Svakom čovjeku, pa i

onom koji je integrisan u zatvorenički sistem, osnovne ljudske potrebe, bar one potrebe nižeg reda, kao što su fiziološke potrebe i potreba za sigurnošću, treba da budu zadovoljene. Samo zadovoljenim potrebama nižeg reda, prema Maslowljevoj teoriji o hijerarhijskom zadovoljenju ljudskih potreba (1982), čovjek može da ide dalje putem uspostavljanja interaktivnih odnosa, ka samosaznanju i samoostvarenju. Zadovoljene ljudske potrebe vode pojedinca ka njegovom ličnom razvoju, ali ga približavaju i vrijednostima društvenog života. Polazeći od takvog shvatanja, možemo pretpostaviti da osnovni uslovi života treba da obezbjeđuju nesmetano zadovoljenje fizioloških potreba i potreba za sigurnošću.

Osnovne fiziološke potrebe se odnose, u prvom redu na zadovoljenje motiva gladi, žeđi, optimalne temperature, te higijenske uslove potrebne za očuvanje zdravlja i seksualni motiv. Kada su zadovoljene najprioritetnije potrebe na hijerarhijskoj ljestvici, pojedinac teži zadovoljenju potreba za sigurnošću. Maslow (1982) pod potrebom za sigurnošću podrazumjeva potrebu pojedinca za redom i poretkom, bezbjednošću i zaštitom, jasnim zakonskim normama i pravilima ponašanja, stabilnošću u socijalnom okruženju i slobodom od straha, strepnje i društvenog haosa. U nesigurnoj i nepredvidivoj socijalno-psihološkoj atmosferi, ljudske potrebe višeg reda ne mogu se normalno pojavljivati (jer se potreba za sigurnošću ne može zadovoljiti), što razvoj ljudske jedinice i ostvarivanje njenih potencijala ograničava ili usporava, naglasio je Maslow (1982).

U dinamici ispunjavanja potreba, treća po redu prioriteta zadovoljenja jeste potreba za pripadanjem i ljubavlju. Zadovoljenje ove potrebe podrazumijeva ostvarivanje interaktivnih veza koje atribuiraju odanost, toplinu, privrženost, međusobno davanje i primanje. Odnos ljubavi i pripadanja prvenstveno se ostvaruje u krugu porodice, a zatim u drugim socijalnim grupama. Kao i svim drugim ljudima i zatvorenicima je potrebno da zadovolje ovu potrebu na način da se prilagode i budu prihvaćeni u zatvorima, afirmacijom kroz rad, učešćem u slobodnim aktivnostima i ostvarivanjem kontakata sa vanjskim svijetom. U slučaju nezadovoljenja potrebe za prihvaćenošću, čovjekovim emocijama zavladaju osjećaji otuđenosti, razočarenja, napuštenosti, ljutnje, srdžbe, gnjeva prema drugima ili sebi. Pojedinac gubi povjerenje u druge. Gubeći interesovanje za izgradnju bliskih veza sa drugima, ostaje prepušten sam sebi, a nerijetko izlaz traži u svijetu socijalne patologije. Treba imati na umu da su zatvorenici sa prethodnom kriminalnom karijerom, često osobe koje se sa sumnjičavosti i nepovjerenjem odnose prema svijetu oko sebe i shvatanju događaja u njemu. Nezadovoljenje potrebe za sigurnošću i pripadanjem u zatvorskim sredinama generišu nepovoljne emocije koje mogu da utiču na stepen prilagođavanja i adaptiranja na zatvoreničke uslove života, a u krajnjem slučaju dolazi do potpunog narušavanja mentalnog zdravlja, što se očituje kroz zatvorske psihoze i druge mentalne poremećaje. Zatvorski tretmani osuđenika koji ne prate stavove zatvorenika o interpersonalnim odnosima, prihvatanju konvencionalnih aktivnosti, normi i pravila ponašanja, kao i potrebe zatvorenika za interaktivnim odnosima, mogu da predstavljaju negativne faktore u postizanju svrhe kazne zatvora.

Pretposljednja na ljestvici motiva je potreba za samopoštovanjem i poštovanjem od strane drugih, a poslednja, potreba za samoaktualizacijom. To su potrebe višeg reda

koje su, kao i u opštoj populaciji, prisutne i u zatvoreničkoj, ali njihova prioritetnost zadovoljenja nije naslonjena na zadovoljenje potreba nižeg reda.

Maslow (1982) podržavajući holistički pristup čovjeku ističe da je za razumijevanje funkcionisanja ličnosti, njenog ponašanja i postupaka, veoma važno poznavati motivacione procese u čovjeku. Također ističe da je težnja ka samoostvarenju (samoaktualizaciji), kao najviša potreba u hijerarhijskoj organizaciji motiva, urođenja potreba svih ljudi, te da zavisi od uslova socijalizacije u kojima čovjek živi. Imajući ovakvo Maslowljevo shvatanja na umu, možemo pretpostaviti da svaki čovjek, pa i počinitelj krivičnih djela, koji izdržava kaznu zatvora, treba odgovarajuće uslove života kako bi razvijao svoje potencijale u smjeru društveno prihvatljivog. Kao potvrdu univerzalnosti takve ideje, Fulgosi (1983) se koristi metaforom da biljke i životinje ne mogu da se razvijaju i rastu u nepovoljnim sredinskim uslovima, pa tako ni čovjek. Čovjekove potrebe se ostvaruju u njegovim uslovima socijalizacije i od nje su neodvojive (Milosavljević, 2004, Radetić Lovrić, 2011). Ako su ti uslovi povoljni možemo očekivati da pojedinac napreduje u ličnom rastu i razvoju, te da doprinosi razvoju društvene zajednice. Ako su uslovi socijalizacije nepovoljni i ne omogućavaju pojedincu zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba, očekuje se ispoljavanje socijalno-patološke hijerarhijske organizacije motiva. Milosavljević (2004, str. 326) socijalno-patološku hijerarhijsku organizaciju motiva pojedinca ili socijalnih grupa shvata kao produkt interakcije pojedinac-sredina u kojoj je efekat socijalizacije na ispoljavanje motiva, ponašanje pojedinca, socijalno degradirao ili udaljio od života i društva. U ovakvoj hijerarhiji motiva nema reda prioritetnosti u zadovoljenju, a osobe iz svijeta socijalne patologije su osobe sa takvom organizacijom motiva. Tako usljed nemogućnosti zadovoljenja potrebe za sigurnošću i pripadanjem pojedinci izlaz pronalaze u svijetu socijalne patologije: kriminalu, drogama, skitnji i drugim društvenim pojavama. Stoga je za zatvorenički sistem veoma važno stalno proučavati i unapređivati pitanje sigurnosti, potrebe za pripadanjem, kao i usmjeriti pažnju na uslove i mogućnosti socijalizacije. Usljed nezadovoljenih potreba, značajno se povećava rizik od neuspjeha resocijalizacije i kasnije reintegracije zatvorenika u društvenu zajednicu. Radovanović u svojoj empirijskoj studiji pod nazivom "Čovjek i zatvor"(1992) podupire shvatanja o otporu zatvorenika prema penološkom tretmanu, njihovoj socijalnoj marginalizaciji, međuzatvoreničkoj solidarnosti u odnosu na odnos prema zatvorskom osoblju, te odobravajućim stavovima zatvorenika prema društveno neprihvatljivom ponašanju, za koje vjerujemo da objašnjenja mogu pronaći u univerzalnoj prirodi ljudskih motiva.

Osujećenje čovjekovih potreba i nemogućnost ostvarivanja potencijala vode ka narušavanju psihičkog života generalno, nezadovoljenje ljudske potrebe navode ljude na kršenje pravila i normi ponašanja, jer ljudi traže nelegalne kanale kako bi zadovoljili sopstvene potrebe, osujećene od strane mnogih sredinskih i unutrašnjih faktora. Međutim, odnos između ljudskih potreba i ponašanja čovjeka ipak nije prost i jednostavan, naročito kada je u pitanju zatvorenička populacija. Treba imati na umu da je zatvorska sredina, ipak sredina po mnogo čemu specifična – sredina koja je više ili manje socijalno izolovana od ostatka društva. O tome svjedoči dobro poznat Zimbardov

eksperiment³ iz 1971 godine, koji je pokrenuo lavinu pitanja u psihološkoj, sociološkoj, kriminološkoj, penološkoj i viktimološkoj nauci, a odgovori na neka od tih pitanja reflektovala su se i na praktična rješenja koja su dovela do primjene humanističkog pristupa u poštovanju prava zatvorenika. U prilog složenosti odnosa između potreba, ponašanja i psihičkih procesa ide i Milosavljevićeva teza o socijalno-patološkoj hijerarhijskog organizaciji motiva (2004).

Na osnovu iznijetog, postavlja se pitanje da li tretman osuđenika u zatvorima u dovoljnoj mjeri obraća pažnju na usmjeravanje socijalno-patološke hijerarhijske organizacije potreba ka adaptivnoj i da li je zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba dovoljno da se čovjekovo kriminalno ponašanje resocijalizuje u smjeru društveno prihvatljivog ili neki drugi faktori posreduju u ostvarivanju takve veze?

Empirijske naznake značaja uslova života osuđenika u zatvorima

U dostupnoj naučnoj literaturi nema mnogo empirijskih istraživanja koja na egzaktn način ispituju odnos kazne i zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba, kao ni ispitivanja o uticaju stavova zatvorenika o uslovima boravka u zatvorskim ustanovama na učinak krivične sankcije. Dakako, ispitivanje na zatvorskoj populaciji nikada nije jednostavno, kako u organizacionom smislu, tako i u metodološkom, te uvijek predstavlja izazov za istraživače. Kada je u pitanju zatvorenička populacija, najveći broj psiholoških istraživanja bio je usmjeren na ispitivanje ličnosti počinioca različitih krivičnih djela, penoloških ka saznanju o učinkovitosti kazni, a kriminoloških ka traganju za načinima smanjenja stope kriminala. Iako obezbjeđivanje adekvatnih uslova boravka u zatvorskim ustanovama bilježe napredovanja (naročito u sigurnosnom smislu), nedovoljan je broj naučnih istraživanja koja se bave stavovima i mišljenjima zatvorenika o vezi ili uticaju uslova boravka u zatvorima na njihovu resocijalizaciju, prihvatanje pravila, doživljaj kazne, osjećaj pravednosti i zadovoljenja ljudskih potreba. Također, postoji dosta prostora da se pozabavimo pitanjem usklađivanju uslova boravka u zavodima sa programima tretmana, resocijalizacije i reintegracije s ciljem da se kreiraju realno ostvarivi programi.

Program tretmana treba da bude usklađen sa mogućnostima i uslovima boravka u zatvorskim ustanovama, a one pak usklađene sa mogućnošću zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba, bar onih nižeg reda –fizioloških potreba, potreba za sigurnošću i pripadanjem. Ta usklađenost treba da tretira preusmjeravanje socijalno-patološke prema adaptivnoj hijerarhijskoj organizaciji potreba. Uspješnost tretmana treba biti bazirana na zadovoljenju osnovnih ljudskih potreba i sistematizovanom proučavanju socijalnih

---

³ Stanfordski zatvorski eksperiment predstavlja studiju o psihološkim efektima koje uzrokuje zatočeništvo kod zatvorenika i nadređen položaj kod zatvorskih čuvara. Eksperiment je izveden na univerzitetu Stanford u avgustu 1971 godine, a voditelj tima je bio socijalni psiholog Filip Zimbardo. Iako je planirano da eksperiment u kome su studentima dodjeljene uloge čuvara ili zatvorenika traje dvije nedjelje, isti je bio prekinut nakon šest dana, jer su identifikovani sa ulogom, učesnici eksperimenta počeli da doživljavaju psihičke torture pasivno prihvatajući psihičko zlostavljanje od strane učesnika eksperimenta koji su bili u ulozi zatvorskih čuvara.

stavova zatvorenika o različitim aspektima života u zatvoreničkom sistemu. Na taj način se može obezbjediti kontinuirano praćenje svrsishovitosti krivične sankcije.

Izvjestaji i istraživanja pokazuju da bavljenje sportom i rekreacijom, redovne zatvorske posjete, primjena radno-okupacione terapije, odgovarajuća ishrana, uslovi smještaja i higijene, doprinose zadovoljenju ljudskih potreba, pozitivno utiču na mentalno zdravlje zatvorenika i formiranje pozitivnijih stavova o uslovima boravka u zatvorima, što doprinosi subjektivnom osjećaju blagostanja i zadovoljstvu životom u zatvorima (Gallant, Sherry, i Nicholson, 2015; Woods, Breslin, i Hassan, 2017; United States - Travis, Western, i Redburn, 2014; Van Hout, i Phelan, 2014; Australian Institute of Health and Welfare, 2015; Leberman, 2007; World Health Organisation, 2016; Arent, Landers, i Etnier, 2000; Biddle, i Asare, 2011; Nichols, 2007). Smatra se da bavljenje fizičkom aktivnošću doprinosi subjektivnom blagostanju pojedinca u dva aspekta: prvo, životnom zadovoljstvu i sreći i drugo, uspješnijem psihološkom funkcionisanju i samoostvarenju (Ryan & Deci, 2001). Tako Woods i saradnici (2017) istražujući uticaj bavljenja sportom i rekreacijom na zatvorskoj populaciji, dolaze do zaključka da fizička aktivnost doprinosi psihološkoj dobrobiti, vjerujući da se upravo na toj vezi treba graditi pozitivan trend poboljšanja uslova života u zatvorima. Elger (2009) dovodi u vezu fizičko i pishičko zdravlje zatvorenika, istražujući činioce koji umanjuju problem nesanice u zatvorima, otkrivajući da između zatvorenika koji pate od nesanice, za razliku od onih koji u zatvorima nemaju problem sa nesanicom, postoje razlike u stilu života u zatvoru. Zatvorenici koji ne pate od nesanice su učestalije ostvarivali socijalne kontakte sa drugim zatvorenicima i osobljem, ređe su doživljavali različite stresore, više su gledali televizor, odlazili na zajedničke sastanke i bavili se sportom (Elger, 2009). Istraživanja sugerišu i da je potrebno obratiti pažnju na opštu kulturu zatvorskog osoblja, njihov autoritet, iskustvo i stručnost, kao i na različite zatvorske ustanove kada se raspravlja o uslovima boravka i stavovima zatvorenika o životu u zatvoru (Crewe, Liebling, Hulley, 2011). Andersen (2004) je upozorio da je mentalno zdravlje zatvorenika jedan od važnih narastajućih problema u zatvorima, koji se na nedovoljan način tretira i identifikuje, a koji prema našem mišljenju može da bude unapređen poboljšanjem uslova života u zatvorskim ustanovama i obraćanjem dostatne pažnje na zadovoljenje ljudskih potreba. Stičući uvid u zaključke mnogih izvještaja i istraživanja, nameće se konstatacija da je pitanje uslova boravka u zatvorima i njihov uticaj na kvalitet života u zatvoru važan činilac svrsishodnosti kazne, resocijalizacije ličnosti zatvorenika i njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja. Pitanje uslova boravka u zatvorima, je svakako relevantan činilac života u zatvoreničkom sistemu, čiji doprinos unapređenju mentalnog zdravlja, svrsishodnosti krivične sankcije i resocijalizaciji ličnosti treba detaljno izučavati.

Doživljaj smislenosti vlastitog života, shvatanje o pravednosti kazne iz društvenog ugla gledišta i doživljaj pravednosti kazne samih zatvorenika oslanja se na zadovoljenje ljudskih potreba, a same potrebe na uslove socijalizacije. Zagovarajući humanistički pristup čovjeku, ma ko on bio i podržavajući shvatanje da je pogrešan čovjekov postupak, a ne čovjek u cjelini, bavili smo se stavovima zatvorenika o uslovima boravka u zatvorima. Istraživanje smo usmjerili samo na pojedine, najosnovnije uslove boravka: higijenske uslove, ishranu, rad, interpersonalne odnose sa osobljem, drugim zatvore-

nicima i vanjskim svijetom smatrajući ih osnovom za izgradnju povoljnih uslova socijalizacije u zatvoreničkom sistemu dovoljnih za zadovoljavanje ljudskih potreba nižih na hijerarhijskoj ljestvici.

Cilj rada je steći saznanja o poštovanju osnovnih, zakonom predviđenih uslova boravka u zatvorskim ustanovama sa gledišta samih zatvorenika, te na osnovu istih unaprijediti programe tretmana i poštovanje ljudskih prava. Mišljenja kreatora politika u zatvoreničkom sistemu, kao i zatvorskog osoblja o uslovima boravka u zatvorima, ne mora nužno da bude kongruentna stavovima i mišljenjima samih zatvorenika. Ono što su zadovoljavajući uslovi boravka prema mišljenjima stručnog osoblja ne mora oslikavati potrebe samih zatvorenika. Međutim da bi proces resocijalizacije bio učinkovit dobro je uskladiti stavove i jednih i drugih, što je više moguće.

Metod

Uzorak i postupak

Istraživanje je izvršeno u kazneno-popravnim zavodima u Banja Luci, Istočnom Sarajevu i Foči. Istraživanje je bilo anonimno i dobrovoljno. Ispitanicima je prethodno naglašeno da će rezultati istraživanja biti korišteni u naučne svrhe i potrebu saznanja stavova zatvorenika o uslovima boravka u kazneno-popravnim zavodima. Prosječno vrijeme popunjavanja upitnika je iznosilo 15 minuta, a ispitivanje je vršeno u manjim grupama.

Uzorak istraživanja je prigodan, neklinički i obuhvata 140 ispitanika muškog pola, osuđenika, koji se nalaze na izdržavanju zatvorske kazne. Saglasnost za sprovođenje istraživanja u zatvorskoj ustanovi nije podrazumjevala mogućnost uvida u dosijee osuđenika, niti dobijanje podataka o trenutnom broju osuđenika po različitim kategorijama. U vrijeme sprovođenja terenskog djela istraživanja, a prema usmenim navodima zatvorskog osoblja dobijeni su podaci o raspoloživim smještajnim kapacitetima za muška osuđena lica u zatvorima, te smo na osnovu raspoloživih podataka u ispitivanje uključili sve osuđenike koji su na dobrovoljnoj bazi bili u mogućnosti učestvovati u istraživanju. Struktura uzorka u odnosu na predviđen smještajni kapacitet za muške osuđenike u tri zatvora u kojima se vršilo istraživanje prikazana je u Tabeli 1.

Tabela 1. Struktura uzorka ispitanika u odnosu na smještajni kapacitet zatvora

Zatvor	Smještajni kapacitet zatvora za muške osuđenike	Broj ispitanih osuđenika	Postotak ispitanih osuđenika u odnosu na kapacitet zatvora
Istočno Sarajevo	120	29	24.16
Banja Luka	190	43	22.63
Foča	284	68	23.94
Ukupno	594	140	23.57

Prosječan uzrast ispitanika iznosi 37.66 godina (SD= 11.86). Porodični status ispitanika je sljedeći: 42.9% ispitanika su neoženjeni, 37.8% su oženjeni od čega njih 30.7% ima

djecu, 11.4% žive u vanbračnoj zajednici, a 7.9% su razvedeni. Ispitanici su počinioci različitih krivičnih djela. Najveći broj ispitanika izdržava zatvorsku kaznu zbog izvršenog ubistva (19.3%), neovlaštenog prometa opojnih droga (13.6%), ratnog zločina (12.9%), krađe (11.4) i razbojništva (10%), a najmanji zbog, prevare (0.7%), iznude (0.7%), trgovine ljudima (0.7%) i privrednog kriminala (0.7%), te falsifikovanja (1.4%) i zloupotrebe službenog položaja (2.1%). Nedostajućih podataka o vrsti počinjenog krivičnog djela je bilo 4.3%. Prosječna dužina izrečene zatvorske kazne na našem uzorku iznosi 85.76 mjeseci (SD= 79.42), a prosjek "odležane" kazne 34.40 mjeseci (SD= 33.53).

Instrumenti

Upitnik je sadržavao pitanja o polu ispitanika, starosti, vrsti počinjenog krivičnog djela, dužini izrečene i izvršene kazne i porodičnom statusu.

Za potrebe ovog istraživanja konstruisan je Upitnik zadovoljstva osnovnim uslovima života u zatvorskim ustanovama - USBZ, od strane Matijevića i Radetić Lovrić (2016) koji ispituje stavove osuđenika u pogledu higijensko-prehrambenih uslova, poštovanja integriteta ličnosti, te uspostavljanja socijalnih veza i učešća u konvencionalnim aktivnostima. Radi se o petostepenoj skali Likertovog tipa, koju čini 9 stavki (tvrdnji). Alternativne odgovora na skali se odnose na stepen slaganja, a kreću od 0 - uopšte ne, do 4 - u potpunosti da. Skala je pokazala zadovoljavajuću pouzdanost interne konzistencije na našem uzorku. Cronbach alpha iznosi 0.85 i može da se koristi u istraživačke svrhe.

Rezultati i diskusija

Kako je Upitnik zadovoljstva osnovnim uslovima života u zatvoreničkom sistemu – USBZ konstruisan za potrebe istraživanja, te je prvi put korišten, u rezultatima ćemo prikazati njegovu eksplorativnu faktorsku analizu, zatim distribuciju skorova na stavke upitnika, međusobnu povezanost sa drugim ispitivanim varijablama i pouzdanost USBZ-a.⁴

Struktura latentnog prostora USBZ upitnika ispitana je uz pomoć eksplorativne faktorske analize (EFA), koja je sprovedena u programu FACTOR (Lorenzo-Seva & Ferrando, 2006, 2013). EFA je izvršena na matrici polihoričnih korelacija između devet polaznih USBZ stavki. Kao postupak ekstrakcije faktora korištena je robusna verzija dijagonalno ponderisanih najmanjih kvadrata (RDWLS). Paralelna analiza i HULL postupak, koji se koriste kao preporučeni postupci za utvrđivanje optimalnog broja faktora (Subotić, 2013), sugerisali su da je najprimjerenije zadržati jedan USBZ faktor. Ovaj faktor je obuhvatio svih devet polaznih stavki upitnika i objašnjavao je 45.72% njihove zajedničke varijanse.

Rezultati EFA su prikazani u Tabeli 2. Sva faktorska zasićenja su znatno iznad minimalne vrijednosti od .32 (Tabachnick & Fidell, 2013, p. 654). Najviša zasićenja imaju ajtemi koji se odnose na procjene toga da je stražarima i vaspitačima stalo do zatvorenika i da je odnos zatvorenika i stražara dobar. Faktor u cjelini predstavlja jedan opšti faktor koji

⁴ Autori se zahvaljuju kolegi dr Siniši Subotiću, docentu Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Banjoj Luci na korisnim komentarima i konsultacijama u vezi sa statističkom obradom podataka.

se odnosi na procjenu stepena zadovoljstva zatvorenika osnovnim uslovima boravka u zatvorskim ustanovama, te ga možemo nazvati faktorom zadovoljstva osnovnim uslovima života u zatvoru.

Uočljiva je tendencija ispitanika da se uglavnom ili u potpunosti slažu sa većinom tvrdnji. Tvrdnje UBZ upitnika prikazane su u Tabeli 2. sa pripadajućim rednim brojevima tvrdnji. Na nekoliko tvrdnji, prije svega br. 5 i br. 8, a odmah nakon njih br. 6 i br. 7, gotovo svi odgovori su koncentrisani na dvije ekstremne pozitivne vrijednosti (slaganje i potpuno slaganje), uz zanemarljive distribucije odgovora na preostalim kategorijama odgovora (nesigurnost i djelimično i potpuno neslaganje), što implicira da su ovi ajtemi izrazito „laki“. Međutim, pri kreiranu upitniku, da bi se izbjegao rizik od nerazumjevanja upitničkog materijala i snižena motivacija ispitanika za učešćem u istraživanju, prednost se dala osjetljivosti zatvorske populacije, očekivanoj nepovjerljivosti osuđenika i olakšanoj mogućnost razumjevanja „lakih“ tvrdnji za ispitanike niskog stepena obrazovanja i starije životne dobi. Odabrano, svakako ne predstavlja idealno rješenje, ali je bilo prihvatljivo uzimajući u obzir prethodno navedene kriterijume. Svakako, bilo bi mnogo bolje riješenje ponuditi stavke veće diskriminativne vrijednosti, koje će adekvatnije distribuirati odgovore prema ponuđenim alternativama.

Tabela 2. Eksplorativna faktorska analiza USBZ upitnika i distribucije odgovora po ajtemima

Br.	Ajtemi	Zasićenja	Procenti odgovora po rangovima				
			0	1	2	3	4
4	Stražarima je stalo do zatvorenika.	.791	10.7%	7.9%	25.0%	32.9%	23.6%
8	Imam dobar odnos sa stražarima i vaspitačima.	.770	1.4%	1.4%	8.6%	31.4%	57.1%
3	Vaspitačima je stalo do zatvorenika.	.739	11.4%	6.4%	24.3%	29.3%	28.6%
2	Zadovoljan sam hranom u zatvoru.	.631	12.9%	17.1%	12.9%	40.0%	17.1%
6	Učestvujem u svim ponuđenim aktivnostima.	.623	4.3%	5.7%	4.3%	40.0%	45.7%
5	Radne obaveze ispunjavam redovno i savjesno.	.608	2.1%	0.7%	7.1%	25.7%	64.3%
7	Imam dobar odnos sa drugim zatvorenicima.	.605	0.7%	2.1%	7.9%	42.1%	47.1%
1	Higijenski uslovi u zatvoru su dobri.	.547	10.7%	7.9%	18.6%	45.7%	17.1%
9	Imam dovoljno kontakta sa vanjskim svijetom.	.428	24.3%	20.7%	10.7%	22.9%	21.4%

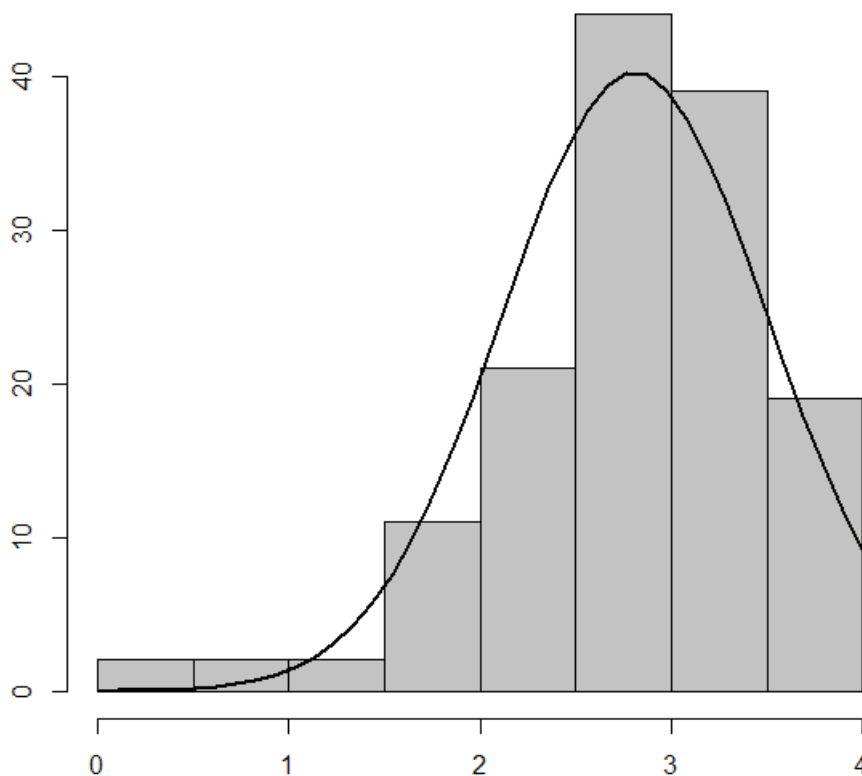
Napomene: Br.=startna pozicija ajtema u upitniku. 0=„Uopšte NE“, 1=„Uglavnom NE“, 2=„Nisam siguran“, 3=„Uglavnom DA“, 4=„U potpunosti DA“.

Distribucija sumacionih skorova upitnika u cjelini prikazana je na Slici 1. Prosječna vrijednost skora iznosi 2.81 ($SD=0.69$), na mogućem rasponu vrijednosti od 0 do 4.⁵ Ako se pođe od pretpostavke da bi očekivana hipotetska aritmetička sredina normalno distribuiranog numeričkog niza na ovom rasponu iznosila 2.00, može se konstatovati da postoji tendencija zatvorenika ka tome da izvještavaju o nivou (ukupnog) zadovoljstva koje je izrazito i statistički značajno više od te „neutralne“ referentne vrijednosti: $t(139)=13.76$, $p<.001$, $d=2.33$. Dobijeni rezultat može ukazivati, pored već uočene diskriminativne vrijednosti ajtema i na tendenciju davanja socijalno poželjnih odgo-

⁵ Skorovi su dobijeni tako što su odgovori na sve ajteme sabrani i podijeljeni brojem ajtema, kako bi se vrijednosti normalizovale na raspon od 0 do 4.

ra, te je u budućim istraživanjima potrebno obratiti pažnju na kontrolu takve spoljne varijable. Ostaje i dalje diskutabilno da li bi se uvođenje ajtemskih formulacija u vidu prosto proširenih ili složenih rečenica, odnosno korištenjem kompleksnijih jezičkih formulacija, s jedne strane dobilo na diskriminativnoj vrijednosti stavki, a sa druge strane izgubilo na razumijevanju upitničkog materijala, uopšte došlo do povoljnijeg rješenja i pouzdanijih zaključaka. Svakako je i to pitanje budućih istraživanja. Generalno, ispitivanje uslova boravka i života u zatvorima predstavlja osjetljivo pitanje ne samo za zatvoreničku populaciju, već i osoblje i upravu zavoda.

Prema dobijenim distribucijama skorova, prikazanim u Tabeli 2. možemo konstatovati da je između 44.3% i 90% zatvorenika, u potpunosti i uglavnom zadovoljno, procjenjivanim uslovima boravka u zatvorima. Najveći broj ispitanika navodi da redovno i savjesno ispunjava svoje radne obaveze (90%), da ima dobar odnos sa drugim zatvorenicima (89.2%), da ima dobar odnos sa stražarima i vaspitačima (88.5%) i da učestvuje u svim ponuđenim aktivnostima (85.7%). Međutim, u odnosu na procenat zadovoljstva interpersonalnim odnosom sa zatvorenicima, stražarima i vaspitačima, procenat zadovoljstva je uočljivo manji kada su u pitanju stavovi zatvorenika o tome koliko je stražarima i vaspitačima stalo do zatvorenika. Da je stražarima i vaspitačima stalo do zatvorenika saglasno je 56.5%, odnosno 57.9% zatvorenika, dok 18.6% i 17.8% smatra da uopšte ili uglavnom stražarima i vaspitačima nije stalo do zatvorenika. Drugačije rečeno, zatvorenici su u velikoj mjeri zadovoljni interpersonalnim odnosima koji grade sa osobljem i drugim zatvorenicima, ali njih gotovo polovina ne smatra da je osoblju stalo do njih. Uočljivo je i najniže zadovoljstvo zatvorenika higijenskim uslovima (18.6%), ishranom (30%) i ostvarivanjem kontakata sa vanjskim svijetom (45%). Iz dobijenih rezultata, moglo bi se konstatovati da zatvorenici učestvuju u ponuđenim aktivnostima u okvirima zatvorskim tretmana i izvršavaju radne obaveze, te da se posebna pažnja u zatvoreničkom sistemu treba usmjeriti na unapređenje mogućih izbora različitih konvencionalnih aktivnosti koji podstiču rad, kreativnost i zajedništvo. Također, postoji prostor za unapređenje uslova higijene i ishrane. Posebna pažnja trebala bi se obratiti na učestalije mogućnosti uspostavljanja odnosa sa vanjskim svijetom putem posjeta i drugih formi kontakata (telefonski, pismo i sl.) uz razmatranje mogućnosti uključivanja relevantnih faktora socijalizacije (naprimjer supruge, djece) u okvire zatvorskog tretmana. Što potpunije zadovoljstvo osnovnim uslovima boravka u zatvorima, kao što su higijena, ishrana, veći broj konvencionalnih aktivnosti i kontakti sa vanjskim svijetom omogućili bi veći stepen zadovoljstva osnovnih ljudskih potreba što bi predstavljalo značajne preduslove za uspješniju resocijalizaciju i reintegraciju u kasnije tokove društvenog života (Maslow, 1982; Milosavljević, 2004).

Slika 1. Distribucija sumacionih skorova USBZ upitnika

Ukupni USBZ sumacioni skor nije statistički značajno korelirao ni sa godinama starosti ($r=.04$, $p=.65$), ni sa visinom dosuđene ($r=-.03$, $p=.75$) ili odležane kazne ($r=-.05$, $p=.52$). Utvrđena pouzdanost interne konzistencije USBZ upitnika je dobra, sa vrijednostima Cronbachovog α i McDonaldovog ω koeficijenta (Zinbarg, Revelle, Yovel, & Li, 2005) od .85 kada je analiza zasnovana na polihoričnim korelacijama, uz nešto niže vrijednosti kada je analiza zasnovana na produkt-moment korelacijama: $\alpha \approx \omega = .80$.

Procjena stavova osuđenika o osnovnim uslovima boravka u zatvorima ukazuje na izvjestan stepen nezadovoljstva, ali i izvjestan stepen ambivalnetnih stavova () što predstavlja osnovu za kreiranjem obuhvatnijih istraživanja o odnosima između uslova života u zatvoru, stepena zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba, ličnosti i mentalnog zdravlja ispitanika, te svishovitosti kazne zatvora. Vjerujemo da empirijske potvrde o odnosu ovih varijabli mogu pružiti određene odgovore koje bi unaprijedile saznanja o humanističkom pristupu resocijalizaciji i reintegraciji zatvorenika u buduću društveni život.

Zaključak

Rezultati istraživanja pokazuju da nije zanemarljiv procenat zatvorenika nezadovoljnih uslovima boravka u zatvorima, a koji se odnose na: higijenske uslove (19.6%), uslove ishrane (30%), ostvarivanje socijalnih kontakata sa vanjskim svijetom (45%) i interpersonalnih odnosa sa zatvorenicima i zatvorskim osobljem (2.8%). Zadovoljstvo uslovima boravka u zatvori nije statistički značajno koreliralo sa starošću ispitanika, dužinom izrečene i „odležane“ kazne.

Konstuisana skala za ispitivanje stepena zadovoljstva uslovima života u zatvorima - USBZ, iako posjeduje solidne psihometrijske karakteristike, treba biti modifikovana na širi spektar uslova života u zatvorima i primjenjena na većem uzorku ispitanika. Također, buduća istraživanja o uslovima boravka u zatvorima i njihovom uticaju na život u zatvoreničkom sistemu, proces rehabilitacije, resocijalizacije i reintegracije, treba dovesti u vezu sa ličnosti i ponašanjem zatvorenika, stepenom zadovoljenja osnovnih ljudskih potreba, mentalnom zdravlju i socijalnim vještinama.

Život zatvorenika u zatvorskim ustanovama treba da se zasniva na principu hijerarhijske organizacije osnovnih ljudskih potreba, na način da uslovi boravka obezbjeđuju zadovoljenje osnovnih fizioloških potreba, potrebe za sigurnošću i potrebe za pripadanjem, kako bi funkcija kazne našla svoju opravdanost na putu ka poštovanju integriteta ličnosti i njenom samoostvarivanju. Istraživanjem stavova zatvorenika i zatvorskog osoblja o uslovima života u zatvoreničkom sistemu može biti dobra polazna osnova za kreiranjem sistemskih mjera za poboljšanje stanja i uslova života u zatvoreničkom sistemu.

REFERENCE

- Andersen, H. S. (2004). Mental Health in Prison Populations. A review – with special emphasis on a study of Danish prisoners on remand. *Acta Psychiatr Scand* 110, 5–59.
- Arent, S., Landers, M., & Etnier, J. (2000). The effects of exercise on mood in older adults: A meta-analytic review. *Journal of Ageing and Physical Activity*, 8, 407-430.
- Australian Institute of Health and Welfare. (2015). *The health of Australia's prisoners 2015*. Canberra: AIHW.
- Basic Principles for the Treatment of Prisoners, UN Doc. A/RES/45/49 (1990), preuzeto sa <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r111.htm>, 18.08.2017.
- Biddle, S. J., & Asare, M. (2011). Physical activity and mental health in children and adolescents: A review of reviews. *British Journal of Sports Medicine*, 45, 886-895.
- Crewe, B, Liebling, A., i Hulley, S. (2011). Staff culture, use of authority and prisoner quality of life in public and private sector prisons. *Australian and New Yeland Journal of Criminology*, 44 (1), 94-115.

- Durcan, G. (2016). *Mental health and criminal justice*. Views from consultations across England & Wales. Centre for Mental Health.
- Elger, B. S. (2009). Prison life: Television, sports, work, stress and insomnia in a remand prison. *International Journal of Law and Psychiatry* 32, 74-83.
- Fulgosi, A. (1983). *Psihologija ličnosti: Teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Gallant, D., Sherry, E., & Nicholson, M. (2015). Recreation or rehabilitation? Managing sport for development programs with prison populations. *Sport Management Review*, 18(1), 45-56.
- Izvještaj institucija sektora pravde u Bosni i Hercegovini o provođenju Akcionog plana strategije za reformu sektora pravde u Bosni i Hercegovini za period januar-juni 2013. godine. Preuzeto , preuzeto 24. septembra 2017.
- Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Službeni glasnik BiH*, broj 6/99, dostupno na <http://fmrsp.gov.ba/s/images/stories/Konvencija.pdf> , preuzeto 20. avgusta 2017.
- Leberman, S. (2007). Voices behind the walls: Female offenders and experiential learning. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 7, 113-120.
- Lorenzo-Seva, U., & Ferrando, P. J. (2006). FACTOR: A computer program to fit the exploratory factor analysis model. *Behavior Research Methods*, 38(1), 88-91.
- Lorenzo-Seva, U., & Ferrando, P. J. (2013). FACTOR 9.2: A comprehensive program for fitting exploratory and semiconfirmatory factor analysis and IRT models. *Applied Psychological Measurement*, 37(6), 497-498.
- May, D. C., Wood, P. B., Mooney, J. L., & Minor, K. I. (2005). Predicting offender generated exchange rates: Implications for a theory of sentence severity. *Crime & Delinquency*, 51(3), 373-399.
- Maslow, A. H. (1982). *Motivacija i ličnost*. Beograd: Nolit.
- Matijević, D. (2016). Psihološki korelati života u zatvoreničkom sistemu. *Nacrt master rada* na Studijskom programu psihologije, Filozofskog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
- Milosavljević, B. (2004). *Socijalna patologija i društvo*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjaluci.
- Milosavljević, B. (2017). *Ponašanja ka i od ljudske zajednice-socijalnopsihološki diskurs*. Banja Luka: Filozofski fakultet Univerziteta u Banjaluci.
- Nichols, G. (2007). *Sport and crime reduction: The role of sports in tackling youth crime*. Abingdon: Routledge.
- Porporino, F. J., & Zamble, E. (1984). Coping with imprisonment. *Canadian Journal of Criminology* 26(4), 403-422.
- Radetić Lovrić, S. (2011). *Zavisnost od droga mladih: socijalno-psihološki pristup i istraživanja*. Laktaši: Grafomark.
- Radovanović, D. (1992). *Čovjek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Beograd: Prometej & Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2001). On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual review of psychology*, 52(1), 141-166.
- Santos, M. (2003). *Profiles from prison*. Adjusting to life behind bars. Westport, CT: Praeger Publishers.
- Santos, M. (2006) *Inside life behind bars in American*. New York: St Martin's Press.
- Subotić, S. (2013). Pregled metoda za utvrđivanje broja faktora i komponenti (u EFA i PCA). *Primenjena psihologija*, 6(3), 203-229.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics* (6th ed.). Boston, MA: Pearson.
- Travis, J., Western, B., & Redburn, F. S. (2014). *The growth of incarceration in the United States: Exploring causes and consequences*. National Academies Press.
- Van Hout, M. C., & Phelan, D. (2014). A grounded theory of fitness training and sports participation in young adult male offenders. *Journal of Sport & Social Issues*, 38(2), 124-147.
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948). Generalna skupština Ujedinjenih nacija, preuzeto sa http://www.poverenik.rs/images/stories/Dokumentacija/54_Idok.pdf, dana 20. avgusta 2017.
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, preuzeto sa <https://predstavnickidom-pfbih.gov.ba/bs/page.php?id=359>, dana 16. avgusta 2017.
- Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, preuzeto sa <http://www.fmp.gov.ba/useruploads/files/ispiti/strazari/ziks.pdf>, dana 16. avgusta 2017.
- Zakon Bosne i Hercegovine o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Službeni glasnik BiH, broj 22/16, dostupno na www.fmp.gov.ba/useruploads/files/ispiti/strazari/ziks.pdf, preuzeto 16. avgusta 2017.
- Zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, Službeni glasnik RS br. 12/10, preuzeto sa <http://pravnik.ba/wp-content/uploads/2015/03/ZAKON-O-IZVR%C5%A0ENJU-KRIVI%C4%8CNIH-SANKCIJA-RS.pdf>, dana 16. avgusta 2017.
- Zakon o izmjenama i dopunama zakona o izvršenju krivičnih sankcija Republike Srpske, Broj: 02/1-021-623/16 od 19. maja 2016., dostupno na [www.narodnaskupstinars.net/? ...zakoni/zakon-o...zakona-o-izvrš...](http://www.narodnaskupstinars.net/?...zakoni/zakon-o...zakona-o-izvrš...), preuzeto 6. avgusta 2017.
- Zbirka međunarodnih dokumenata o izvršavanju kazne zatvora (2010). Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 17(1), 369-500. Preuzeto sa <http://hrcak.srce.hr/89869>, 24.9.2017.
- Zinbarg, R. E., Revelle, W., Yovel, I., & Li, W. (2005). Cronbach's α , Revelle's β , and McDonald's ω_H : Their relations with each other and two alternative conceptualizations of reliability. *Psychometrika*, 70(1), 123-133.

- Woods, D., Breslin, G., & Hassan, D. (2017). A systematic review of the impact of sport-based interventions on the psychological well-being of people in prison. *Mental Health and Physical Activity* 12, 50-61.
- World Health Organisation. (2016). Physical activity strategy for the WHO European region, dostupno na <http://www.euro.who.int>, preuzeto 16. jula 2017.

Podaci o autorima

prof. dr Sanja Radetić Lovrić

Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Studijski program psihologije
sanja.radetic.lovric@gmail.com

doc. dr Biljana Mirković

Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Studijski program psihologije

Dejan Matijević

Diplomirani psiholog, Filozofski fakultet, Studijski program psihologije